

4. Elder & Johnson The life course and aging: Challenges, lessons, and new directions// Settersten & Hendricks Invitation to the life course, 2002. - Pp. 49-81
5. M. Snyder & P. Meine Stereotyping of the elderly: a functional approach// British Journal of Social Psychology, 1994. - No 33 - Pp. 63-82.
6. Альперович В.Д. Геронтология. Старость. Социокультурный портрет/ Альперович В.Д. - М., 1998. – 557 с.
7. Ермолаева М. Практическая психология старости/ Ермолаева М. - Эксмо-Пресс, 2002. – 320 с.
8. Малкина-Пых И.Г. Возрастные кризисы. Справочник практического психолога/ Малкина-Пых И.Г. - М.: Эксмо, 2004. - 895 с.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 159.923

Литвиненко О. О.°

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, аспірант (м.Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ З ЛІТЕРАТУРНИМ ТЕКСТОМ

Сприймання літературних текстів – комплексний психічний процес, який забезпечує всебічний та гармонійний розвиток особистості, здатної критично оцінювати події навколишнього світу, формувати свою усвідомлену позицію по відношенню до них і оцінювати їх через призму загальнолюдських моральних принципів. Дослідження особливостей сприймання літературного тексту дозволяє не лише поглибити загальнопсихологічні теоретичні концепції, але й віднайти практичні способи оптимізації даного процесу. Стаття присвячена особливостям взаємодії людини з літературним текстом, зокрема, в ній представлено типи роботи з текстом (змістовний, аналітичний, формальний та інтуїтивний) та проаналізовано їх специфіку. Стаття може представляти інтерес для психологів, лінгвістів педагогів, а також спеціалістів, до сфери практичних інтересів котрих входять проблеми взаємодії людини з текстовим матеріалом.

Ключові слова: сприймання тексту, узагальнення змісту, стилі роботи з текстом, компоненти сприймання

Восприятие литературных текстов – комплексный психический процесс, обеспечивающий всестороннее, гармоничное развитие личности, способной критически оценивать события окружающего мира, формировать свою осознанную позицию по отношению к ним и оценивать их через призму общечеловеческих моральных принципов. Исследование особенностей восприятия литературного текста позволяет не только дополнить общепсихологические теоретические концепции, но и отыскать практические способы оптимизации данного процесса. Статья посвящена особенностям взаимодействия человека с литературным текстом, в частности, в ней представлены типы работы с текстом (содержательный, аналитический, формальный и интуитивный) и проанализирована их специфика. Статья может представлять интерес для психологов, лингвистов педагогов, а также специалистов, в сферу практических интересов которых входят проблемы взаимодействия человека с текстовым материалом.

Ключевые слова: восприятие текста, обобщение содержания, стили работы с текстом, компоненты восприятия

Literary text perception is a complex mental process, providing comprehensive and harmonious development of personality able to assess critically the events of the world, to shape his/her conscious position towards them and to evaluate them in the light of universal moral

principles. Studying the peculiarities of literary text perception allows not only to complement theoretical concepts of General Psychology but also to find practical ways of this process optimization. The article is devoted to the characteristics of persons' interaction with the text. There are presented the types of working with the text (informative, analytical, formal and intuitive) and analyzed their specificity. The paper could be of interest for psychologists, linguists, educators and professionals interested in human interaction with text material.

Keywords: *text perception, content summarizing, styles of working with text, components of perception*

Актуальність. Сприймання літературних текстів сприяє формуванню цілісної, гармонійної особистості, здатної критично оцінювати події навколишнього світу, формувати свою усвідомлену позицію по відношенню до них та оцінювати події через призму загальнолюдських моральних принципів. такі навички являються особливо важливими в контексті сучасних суспільних трансформацій. Саме тому, дослідження психологічних особливостей цього процесу та пошук шляхів його оптимізації набувають все більшого значення.

Сприймання літературного тексту – складний психічний процес, детермінований дією двох груп факторів: суб'єктивних та об'єктивних. До суб'єктивних факторів належать особистісні характеристики читача, особливості перебігу його психічних процесів, попередній досвід читання, загальний культурний рівень та ін. Об'єктивні фактори включають структурну організацію тексту, його складність та специфіку змістового наповнення.

Метою нашого дослідження став аналіз суб'єктивних детермінант сприймання літературного тексту. Ми припустили, що сприймання літературного тексту можна охарактеризувати за двома групами показників. Перша група розміщується на векторі, спрямованому від раціонального, аналітичного сприймання очевидної сюжетної лінії до чуттєвого реагування на зміст прочитаного, сприймання, в першу чергу, почуттів героїв та співставлення їх з власним емоційним досвідом. При чуттєвому сприйманні також відбувається пошук прихованого змісту та відображень авторських проявів у тексті. Друга група показників простягається від поверхневого сприймання окремих, найбільш значимих подій, без намагання досягнути логіку їх протікання до глибинного сприймання тексту в його цілісності та завершеності.

На перетині цих двох груп показників було виділено чотири типи роботи людини з літературним текстом: аналітичний, змістовний, інтуїтивний, формальний. Відповідний тип роботи визначався нами за допомогою методики складання плану тексту. Дана методика традиційно використовується при дослідженні особливостей розуміння тексту. При цьому, основна увага приділяється тому, наскільки повно план відображає об'єктивний зміст тексту.

Виходячи з положень когнітивного підходу теорії тексту, який розробляється колективом науковців на чолі з Н.Чепелевою, структурно-смісловий аналіз являється важливим засобом виявлення розуміння тексту [1]. В процесі написання плану прочитаного уривку у людини активуються навички структурно-сміслового аналізу інформації, котрі відображають те, наскільки ефективно відбувся процес засвоєння змісту прочитаного. На основі структурно-сміслового аналізу визначаються семантичні параметри, що є показниками співвідношення між основними смисловими темами. До основних смислових параметрів відноситься:

- з'ясування мікротем тексту, як смислового утворення – дозволяє розкрити смислову тему тексту або його частки і уособлює глибину розкриття смислової теми в цілому;
- співвідношення смислових й текстових елементів – надає уявлення про обсяг смислового поля;
- особливості розвитку теми у смисловому просторі – відображають тематичну розкиданість тексту;
- специфіка переходів від однієї смислової теми до іншої – виявляється у тематичній розірваності тексту;
- наявність переходів смислових рівнів (рефлексивного, теоретичного, фактологічного) – відтворює рівневу розірваність тексту;
- насиченість тексту змістовими наповненнями, смисловими елементами – утворює семантичну щільність;

На даній теоретичній платформі базується концепція Р. Кириченко, згідно з якою специфіка структурно-смислового аналізу тексту максимально повно виявляється в ході складання простого й складного плану тексту, виділення його положень та основної думки [2]. Зовнішня структура тексту постає у простому плані й відображає структурування тексту. Якщо суб'єкту вдається охопити всі смислові теми та підтеми тексту, можна говорити про повноту сприймання і розуміння. З'ясування внутрішньої структури тексту, його переструктурування виявляє глибину сприймання і розуміння тексту.

В нашому ж дослідженні методику складання плану тексту було застосовано для дослідження сприймання літературного тексту. Однак, в ході інтерпретації результатів дослідження аналізувалась не повнота відображення змісту, а специфіка осягнення суті прочитаного та емоційна реакція на сприйнятий матеріал.

Досліджуванам було запропоновано прочитати п'ять уривків з літературних текстів, що відрізнялися за змістом (описи природи, подій, почуттів, життєвого шляху і роздумів) та скласти план прочитаного. За допомогою методу контент-аналізу [3] було визначено приналежність плану до одного з чотирьох типів: аналітичного, змістовного, інтуїтивного та формального (див. рис. 1).

План аналітичного типу характеризується поверхневим, раціональним відображенням тексту, основна увага в якому приділяється опису подій, вчинків та очевидних фактів. При цьому спроби осягнути глибинну, приховану ідею, яку автор міг вкласти у свій текст не реалізуються. Плани аналітичного типу зазвичай бувають досить великі за обсягом, з безліччю пунктів та підпунктів. Проте така деталізація може бути пов'язана не тільки з бажанням досліджуваного якнайкраще виконати завдання, але й з його нездатністю до узагальнення матеріалу.

План формального типу відрізняється поверхневим, раціональним відображенням змісту, в ході якого читач не здійснює жодних спроб проникнути в суть тексту, зрозуміти авторський задум, чи бодай детально передати зміст прочитаного. Такі плани зазвичай стислі, складаються з двох-чотирьох реплік та не мають підпунктів.

Наступним типом плану являється інтуїтивний. Він характеризується поверхневим, почуттєвим відображенням змісту, при якому можуть бути залишені поза увагою деякі змістовні моменти, але розкривається суть емоційного стану

героїв, їх переживань та роздумів.

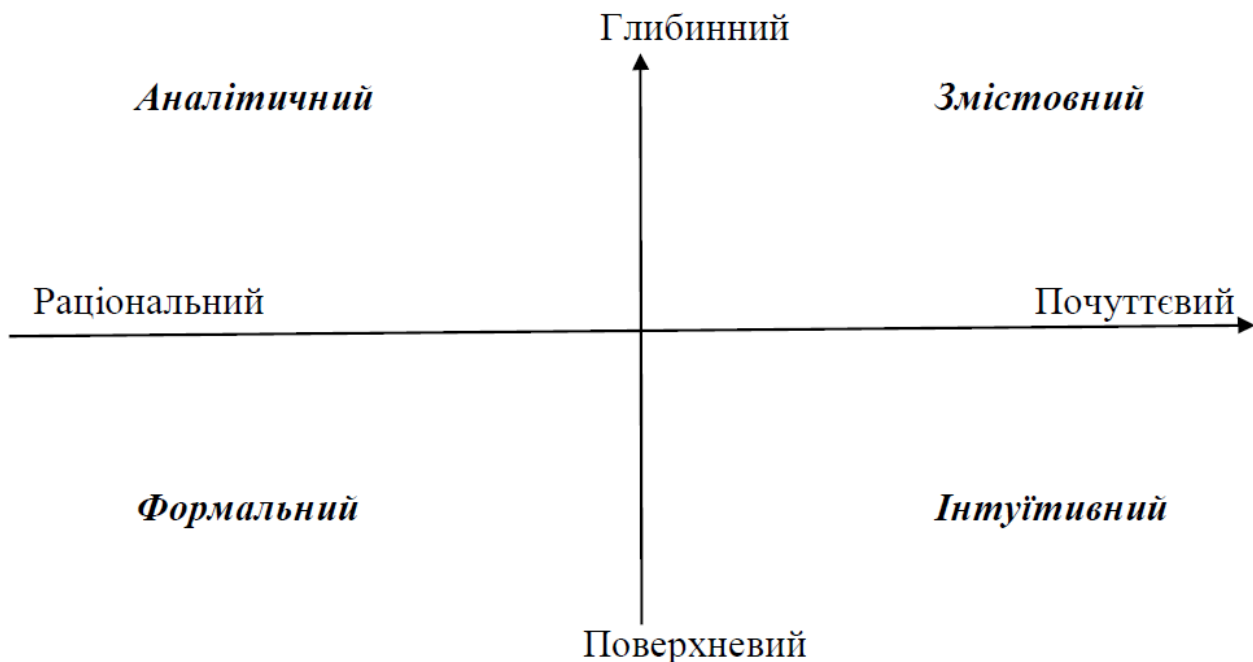

Рисунок 1. Типологічна модель планів літературних текстів

Останнім типом плану являється змістовний. Принциповою ознакою такого плану є глибинне, почуттєве відображення змісту; відтворення в плані основних подій, вчинків та мотивів, котрі спонукали героїв до дій; врахування усіх особливостей тексту та, іноді, висловлення власної позиції, щодо прочитаного.

Після визначення приналежності планів, написаних досліджуваними, до одного з чотирьох типів було проведено статистичний аналіз та виявлено взаємозв'язки між провідним компонентом сприймання літературного тексту та навичками узагальнення і систематизації прочитаного матеріалу (котрі виражаються в особливостях складання планів).

Ми спиралися на концепцію Л. Ширинкіної [4], згідно з якою в сприйманні літературного тексту приймають участь три компоненти: 1) когнітивний, котрий відповідає за сприймання головних ідей та концепцій, вкладених автором у текст і представлених на поверхневому (очевидному), або контекстному рівні, а також за формування власних суджень з приводу прочитаного; 2) конативний, який визначає ефективність сприймання текстових елементів, в котрих представлений опис подій та вчинків, і відповідає за здатність тексту спонукати читача до певного виду діяльності та 3) афективний, визначаючий емоційний відгук читача на зміст прочитаного, його здатність досягнути почуттєве забарвлення тексту, співчувати та співпереживати героям.

В ході емпіричного дослідження ми встановили, що когнітивний компонент сприймання включає в себе два незалежних один від одного фактори: фактор когнітивної складності та фактор когнітивної змістовності [5]. Це дає змогу говорити не про трикомпонентну, а про чотирикомпонентну структуру процесу сприймання літературного тексту. На нашу думку, в процесі читання літературного тексту один з цих компонентів являється провідним, а інші два – підпорядкованими.

При аналізі відношень між типом плану для тексту, в якому представлений опис природи та провідним компонентом сприймання було виявлено деякі тенденції.

Конативний компонент оцінок опису природи має низькі показники, але за умови аналітичного чи почуттєвого планів ці оцінки є найменшими ($H=7,87$; $p=0,049$). Така закономірність може бути пояснена тим, що в тексті з описом природи не представлені активні події та цілеспрямована діяльність. Тому зміст прочитаного відображається у свідомості досліджуваних через призму афективного, або когнітивного компонентів. Це свідчить про незначну роль індивідуальних особливостей читачів в ході сприймання текстів такого типу та провідне значення в даному процесі змістової наповненості текстового уривку.

В ході сприймання текстів-описів подій найбільш вираженим являється конативний компонент, але при складанні за цим типом тексту почуттєвого плану, даний компонент оцінюється дещо нижче ($H=13,7$; $p=0,003$). Змістовність опису подій оцінюється менше, за умови інтуїтивного або формального плану ($H=9,15$; $p=0,027$), складність опису подій не є високою і має переважно значення нижче нуля, але при складанні інтуїтивного плану за цим типом тексту, його складність оцінюється вище ($H=7,91$; $p=0,048$). У випадках, коли текст оцінюється читачем як беззмістовний, існує тенденція до написання планів формального типу.

Тобто, не виділивши для себе суттєвої інформації в тексті, людина зверхньо підходить до складання плану прочитаного. З іншого боку, якщо текст було оцінено як складний, читач намагається компенсувати не до кінця усвідомлені змістові моменти, спираючись в процесі написання плану на власні почуття та інтуїцію.

Формальний план тексту-опису почуттів є ознакою того, що змістовність тексту оцінена не високо ($H=27,78$; $p<0,001$), складність цього типу текстів оцінюється найвище при складанні аналітичного плану та найнижче при складанні формального плану ($H=8,52$; $p=0,036$). В даному випадку, як і при написанні плану до текстів, що містять опис діяльності, спостерігається прямий взаємозв'язок між оцінкою змістовності тексту та інформаційною глибиною написаного плану. Тобто, якщо читач не вбачає глибокого змісту в прочитаному тексті він підходить до написання його плану без необхідної ретельності та бажання якнайкраще виконати запропоноване завдання.

З іншого боку, оцінюючи текст як складний, досліджувані схильні писати плани аналітичного типу, котрі максимально повно відтворюють порядок розгортання подій у тексті. Виявлено відсутність взаємозв'язку між афективним компонентом сприймання літературного тексту та особливостями узагальнення і систематизації їх змісту. Виходячи з представлених вище даних, можна стверджувати, що афективний компонент частіше за все домінує у читачів в ході роботи з текстами-описами почуттів. При цьому, логічно було б передбачити вплив афективного компоненту сприймання на особливості складання плану прочитаного. Відсутність такого впливу може пояснюватись недостатньою репрезентативністю отриманих результатів та сигналізувати про необхідність подальших досліджень в даній сфері.

Оцінка конативного компоненту опису життєвого шляху є найнижчою за умови складання формального плану та найвищою при складанні аналітичного плану ($H=9,42$; $p=0,024$). Змістовність опису життєвого шляху оцінюється

найнижче тими респондентами, які склали за ним формальний план ($N=16,86$; $p=0,001$). Таким чином, якщо текст здається читачу недостатньо динамічним, він формалізовано підходить до написання плану.

Крім того, тут, як і в трьох попередніх випадках спостерігається загальна тенденція написання формальних планів у випадку, якщо текст видався досліджуваному недостатньо змістовним. Це підтверджує наше припущення про те, що досліджувані прагнуть якнайшвидше виконати всі завдання, пов'язані з текстом, який здається їм нецікавим. При цьому знижується якість виконання завдань, складені плани не відображають повного змісту тексту та не передають ставлення читача до прочитаного. Інші взаємозв'язки, що проявилися при складанні планів текстів-описів почуттів, виявились недостатньо сильними, щоб стати основою подальших висновків.

Афективність опису роздумів є найвищою за умови складання аналітичного або змістовного плану, і найнижчою – за умови формального плану ($N=8,08$; $p=0,044$). Така закономірність характерна і для оцінки змістовності: найвища оцінка при аналітичному чи змістовному плані, найнижча – при формальному ($N=16,93$; $p=0,001$). Тобто, тут повторюється загальна тенденція написання формального плану у випадку, якщо текстовий уривок здався читачеві недостатньо змістовним.

Цікавим та досить неочікуваним являється взаємозв'язок між ефективністю сприймання та тенденцією до складання сутнісних планів. Враховуючи те, що даний уривок являється описом роздумів, логічними були б взаємозв'язки, зосереджені навколо когнітивного компоненту сприймання. Тим не менш, саме емоційне переживання змісту написаного спонукає читачів до написання ретельних деталізованих планів, котрі максимально достовірно відображають зміст написаного. Така закономірність свідчить про провідну роль емоційної сфери особистості в ході сприймання літературного тексту. Позитивне емоційне ставлення до прочитаного спонукає людину відповідально ставитись до завдань, що стосуються тексту та намагатися виконати їх максимально ефективно.

Висновки. Специфіка роботи людини з літературним текстом залежать від її індивідуально-психологічних особливостей. Орієнтуючись на план, написаний людиною в результаті прочитання літературного тексту, можна зробити припущення про те, який компонент сприймання являється домінуючим. І навпаки, встановивши провідний компонент сприймання можна робити певні висновки про особливості перебігу процесів узагальнення і систематизації людиною сприйнятого матеріалу. Практичне значення проведеного дослідження полягає в можливості використання результатів, отриманих емпіричним шляхом практичними психологами при вирішенні завдань індивідуального й сімейного консультування, надання психологічної допомоги в рамках текст-орієнтованих напрямків психокорекції і психотерапії (наративна та дискурсивна психотерапія, катативно-імагінативна психотерапія та ін.) та для оптимізації процесу сприймання людиною літературних текстів, в ході якого відбувається формування цілісної гармонійної особистості. Також, врахування в навчальному процесі індивідуальних особливостей сприймання учнями текстової інформації дасть змогу оптимізувати процес отримання та засвоєння нових знань.

Список використаних джерел

1. Чепелєва Н. В. Технології читання [Technologies of the reading] / Чепелєва Н. В. – К.: Главник, 2004. – 96 с.
2. Кириченко Р. В. Вплив смислової структури тексту на його розуміння студентами: Дис... канд. психол. наук: 19.00.01. – загальна психологія, історія психології / Кириченко Р. В.; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України – К., 2004. – 197 с.
3. Ширинкина Л. В. Восприятие текста как психологический феномен: Дис... канд. психол. наук: 19.00.01 – общая психология, психология личности и история психологии / Ширинкина Л. В.; Пермский государственный университет – Пермь: 2004. – 193 с.
4. Дмитриев И. К. Контент-анализ: сущность, задачи, процедуры / И. К. Дмитриев. – Москва, 2005. – 37 с.
5. Литвиненко Е. А. Структурные особенности процесса восприятия литературных текстов и их связь с личностными характеристиками читателя / Е. А. Литвиненко // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013. – I (7). – Issue: 14. – pp. 255-260.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 159.923 : 616-05 : 364.266

Лісова О.С. °

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології (м. Чернівці)

Гаврилюк Н.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, студентка 5-го курсу кафедри практичної психології (м. Чернівці)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ХВОРИХ НА ВИРАЗКОВУ ХВОРОБУ ШЛУНКУ І ДПК

У статті подано результати психодіагностики особливостей особистісної самореалізації хворих на виразкову хворобу та рівня їхнього емоційного інтелекту. Виявлено взаємозв'язки окремих факторів самореалізації та емоційного інтелекту у зазначених пацієнтів. Показано, що одним з ключових факторів самореалізації хворих, що має найтісніші взаємозв'язки з проявами емоційного інтелекту, виступає спонтанність як природність, довільність, здатність активно діяти під впливом внутрішніх спонук.

Ключові слова: самореалізація особистості, емоційний інтелект, спонтанність, виразкова хвороба, психологічні особливості хворих

В статье представлены результаты психодиагностики личностной самореализации больных язвенной болезнью и уровня их эмоционального интеллекта. Выявлено взаимосвязи отдельных факторов самореализации и эмоционального интеллекта пациентов. Показано, что одним из ключевых факторов самореализации больных, который имеет наиболее тесные взаимосвязи с проявлениями эмоционального интеллекта, выступает спонтанность как естественность, произвольность, способность активно действовать под влиянием внутренних побуждений.

Ключевые слова: самореализация личности, эмоциональный интеллект, спонтанность, язвенная болезнь, психологические особенности больных